

AVRUPA BİRLİĞİ YURTTAŞLIĞI'NIN ÜÇÜNCÜ ÜLKE YURTTAŞLARI'NA YAKLAŞIMI

THE APPROACH OF EUROPEAN CITIZENSHIP TOWARDS THIRD COUNTRY NATIONALS

Deniz GENÇ, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü Avrupa Birliği
Siyaseti ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi,
deniz_tuncer@yahoo.com

ÖZET

Avrupa Birliği'nde üçüncü ülke yurttaşları olarak adlandırılan göçmenler, yaşadıkları üye devletlere yerleşmiş durumdadırlar. Kanuni oturma izinleri sayesinde, yurttaşlık haklarından olduğu kabul edilen, tüm sivil ve sosyal haklardan faydalanmaktadırlar. Ancak üçüncü ülke yurttaşları siyasi haklardan yoksunlardır. 17 milyondan fazla insanın, siyasi sistemlerden dışlanması, hiçbir demokratik toplumun kabul edebileceği bir durum değildir. Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın, üçüncü ülke yurttaşlarına bazı siyasi haklar vererek bu olumsuz durumu düzeltebileceğine inanan akademisyenler ve göçmen temsilcileri, bu Yurttaşlığın oluşturulması fikrini çok olumlu karşılamışlardır. Ancak bu çalışmanın gösterdiği gibi, Birlik Yurttaşlığı üçüncü ülke yurttaşlarına siyasi haklar veremediği gibi, onlar için hukuki ve sosyal dışlama mekanizması olarak işleyerek yeni dışlanma kriterleri getirmiş, olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği Yurttaşlığı, üçüncü ülke yurttaşları, yerleşik bireyler, hukuki dışlanma, sosyal dışlanma.

ABSTRACT

Immigrants, who are called as the third country nationals within the framework of the European Union, have become permanent elements of the European societies. They have legal residence permits, by the help of which they have been able to acquire full social and civil rights. However, they do not have any political rights. No democratic society can accept the exclusion of more than 17 million people from the political system as normal. Having thought that the European citizenship might correct this anomaly by giving some political rights to the third country nationals, migrants' representatives and academics celebrated its inauguration. However, as this study shows, the European

Citizenship not only failed to bring political rights for the third country nationals, but also it deteriorated their conditions by operating as legal and social exclusion mechanisms for them.

Key words: European Citizenship, Third Country Nationals, denizens, legal exclusion, social exclusion

1. GİRİŞ

Göç, Avrupa kıtasında çok eski çağlardan beri gerçekleşen bir olgudur. İkinci dünya savaşının ardından Avrupa'ya göç, tarihteki örneklerine kıyaslanamayacak şekilde artmıştır. Bu durumun öncelikli nedeni Avrupa toplumlarının ikinci dünya savaşının ardından yaşadıkları ekonomik kalkınmadır. Bu kalkınmayı göğüsleyebilecek niteliksiz iş gücünden yoksun olmaları, Avrupa devletlerini yabancı işgücünü istihdam etmeye yöneltmiştir. 1950lerde Batı Avrupa ülkeleri tarafından istihdam edilen yabancı işgücünün Avrupa'da kalıcı olduğunun anlaşılması 1970leri bulmuştur. Bir diğer neden olarak da 1960larda sömürge sistemlerinin sona ermesi gösterilebilir. Bu durum, Avrupa devletlerine eski sömürgelerinden çok sayıda insanın yerleşmesiyle sonuçlanmıştır. Günümüzde de Avrupa kıtasına göç yoğun olarak devam etmektedir. Bireyler farklı nedenlerle, ekonomik ve siyasal problemleri olan ülkelere Avrupa kıtasına göç etmektedirler. Bu anlamda bugün bütün Avrupa ülkelerinin göçmen ülkeleri olduğu söylenebilir.

Avrupa Birliği'nde üçüncü ülke vatandaşları olarak adlandırılan göçmenlerin çoğunun yaşadıkları üye devletlerde oturma izinleri vardır. Bu kanuni oturma izinleri sayesinde göçmenler yurttaşlıkla ilişkilendirilen birçok haktan faydalanabilmektedirler. Bu haklar yurttaşlık haklarından olduğu kabul edilen, tüm sivil ve sosyal haklardır. Ancak üçüncü ülke vatandaşları, bir siyasi topluluğun sadece tam üyelerinin, yani yurttaşlarının sahip olabileceği siyasi haklardan yoksunlardır. Siyasi haklarının olmaması, kendilerini doğrudan etkileyen ulusal ve Avrupa düzenlerinde yapılmış siyasalar üzerinde söz sahibi olmalarına engel olmaktadır. Başka bir deyişle üçüncü ülke vatandaşları yaşadıkları Avrupa ülkelerinde siyasi süreçlerden dışlanmış durumdadırlar. Bu durum, yani 15 milyondan fazla insanın Avrupa siyasi sistemlerinden dışlanması bir anormalliğe işaret etmektedir.

Avrupa Birliği üyesi devletlerin çoğunun yurttaşlık rejimi kan bağı esasına dayandığı için bu anormallik üçüncü ülke yurttaşlarının bu rejimler tarafından kapsanması yoluyla çözümlenememiştir. Bu anormalliğin Avrupa Birliği düzenlemeleriyle düzeltebileceğine veya iyileştirilebileceğine inanan göçmen temsilcileri, akademisyenler ve siyasi aktivistler, Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın oluşturulması fikrini çok olumlu karşılamışlardır. Ancak Avrupa Birliği Yurttaşlığı üçüncü ülke yurttaşlarına yeni dışlanma kriterleri dışında olumlu hiçbir şey sunmamaktadır. Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın, üçüncü ülke yurttaşlarına karşı tutumunun incelendiği bu çalışmanın ilk bölümünde üçüncü ülke yurttaşlarının

Avrupa devletlerindeki durumu tartışılmakta, Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın onlara karşı tutumu ikinci bölümde ele alınmaktadır.

2. Avrupa'da Üçüncü Ülke Yurttaşları

Kısaca devlet ve birey arasındaki, karşılıklı haklara ve sorumluluklara dayanan ilişki olarak tanımlanan Yurttaşlık, bir topluluktaki tam üyeliği işaret eden bir statüdür (Heywood, 1997; Feldblum, 1998). Yurttaş olan bireyin siyasal topluluğun tam üyesi olduğu düşünülür. Bu siyasal topluluk çoğunlukla bir ulus-devlettir (Feldblum, 1998) ve yurttaşlık verme yetkisine sahip olduğu için yurttaşlık ulus ile özdeşleştirilir, dahası ulus-devlet üyeliğinin temeli olarak düşünülür (Hansen, 2007; Altun, 2006). Bu anlamda, modern devletlerin çoğunda yurttaşlık ile milli aidiyet arasında bir ilişki kurulduğu söylenilebilir. Avrupa Birliği üyesi devletlerin çoğunun uygulamasında da milliyet, yurttaşlık için gerekli bir koşul olarak ortaya konur (Altun, 2006). Ancak son elli yılda Avrupa devletlerinin aldığı göç bu devletlerin demografik yapılarında önemli değişikliklere sebep olmuştur. Bugün Avrupa Birliği üyesi devletlerde bu devletlerin milletlerine ait olmayan azımsanamayacak sayıda üçüncü ülke yurttaşı yaşamaktadır. 1993 yılının başında Avrupa Topluluğu üyesi devletlerde oturma iznine sahip üçüncü ülke yurttaşlarının sayısının yaklaşık 12 milyon olduğu ifade edilmekteydi. Başka bir deyişle 1993 yılının başında her yüz işçiden üçü, üçüncü ülke yurttaşıydı (Bhabha, 1999). Bugün Avrupa Birliği'nin resmi web sitesi, bu sayının yeni katılan üyelerdeki üçüncü ülke yurttaşlarıyla birlikte 17.000.122'ye ulaştığını söylemektedir (Europa, 2008: 1)

Avrupa toplumlarına bu yabancıların yerleşmesi yurttaş ve yurttaş olmayan arasındaki keskin ayrımı bulanıklaştırmıştır. Dahası yurttaş olmayanlar arasında yeni bir kategori doğmasına sebep olmuştur: yabancılar ve yerleşikler / sakinler. Avrupa toplumlarında kısa süreli yaşayan yabancı uyruklu bireylere yabancılar adı verilirken, uzun süreli oturma izinleri olan yabancı uyruklu bireylere yerleşikler denmektedir (Atıkcın, 2006). Uzun süreli, bazı durumlarda sınırsız oturma izinleri olan bu yerleşik bireyler yaşadıkları devletin yurttaşı olmamış veya olamamış göçmenlerdir. Bu yerleşik bireyler yurttaş değillerdir ancak artık yabancı da sayılamazlar.

Yerleşik bireyler, oturma izinleri sayesinde yaşadıkları devletin yurttaşlarına verdiği tüm medeni ve sosyal haklardan faydalanmaktadırlar (1). Ancak sosyal ve medeni haklardan farklı olarak siyasi haklar sadece yurttaşlara verildiği için, bu bireyler yaşadıkları toplumların siyasal yaşamına katılamamaktadırlar. Son yıllarda üye devletlerde bu kurala uymayan bazı istisnai uygulamalar yapılmaktadır. Örneğin Batı Avrupa'daki üye devletlerin çoğu üçüncü ülke yurttaşlarına yerel seçimlerde oy kullanma hakkı vermektedir (2) (Bauböck, 2004). Ancak bu devletlerin hiç birisi üçüncü ülke yurttaşlarına seçilme hakkı vermemektedir. Bauböck'e göre (a.g.e: 13) bu durum "seçmenlerin sadece kendileri gibi adaylar tarafından temsil edilebileceğini" ifade eden temel demokratik prensiple çelişmektedir. Öte yandan üçüncü ülke yurttaşları hiçbir üye devlette genel seçimlerde oy kullanamamaktadır. Devlet bütçesinin

belirlenmesi, göçmen kanunlarının düzenlenmesi veya azınlıklara yönelik siyasaların yapılması gibi önemli bütün kararlar ulusal düzlemde alınmaktadır. Bunların yanı sıra Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi'nde üye devletleri hükümet üyelerinin temsil ettiği ve Avrupa Birliği Komisyonelerinin yine bu hükümetler tarafından atandığı anımsandığında, üçüncü ülke yurttaşlarına sadece yerel seçimlerde tanınan seçme hakkının çok da anlamlı olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü ülke yurttaşları yaşadıkları toplumlarda vergi vermekte, iş gücü piyasasında yer almakta, aileler kurmakta, sosyal yardımlar almakta ve bu sosyal yardımların oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır, dahası toplumun sosyal ve kültürel hayatına katılmaktadırlar. Bir başka deyişle, Sorensen'in sözleriyle, üçüncü ülke yurttaşları yaşadıkları toplumların "fiili üyeleridirler" (Atikcan, 2006: 14, alıntı). Ancak seçme hakları olmayınca, milli gelirin nasıl harcanacağı, göçmenlere yönelik siyasaların nasıl düzenleneceği veya kendi durumlarının nasıl iyileştirileceği üzerine söz sahibi olamamaktadırlar. Üçüncü ülke yurttaşlarının siyasal katılım hakları incelenirken akılda tutulması gereken bir başka nokta da kapsayıcı bir yurttaşlık rejiminin, bir devletin demokratik yapısı hakkındaki en önemli gösterge olduğudur. Yerleşik olma statüsü birçok problemi çözüyor gözükmektedir. Ancak, demokratik bir devlette toplumun bir kesiminin siyasal süreçlerden dışlanması, o devletin demokratik yönetim meşruiyetini zayıflatmaktadır. Bu anlamda, bu durum çok olumsuz bir gelişmedir ve "uzun vadede yerleşik bireylerin yurttaşlık rejimleri tarafından kapsanması bir zorunluluktur" (Bauböck, 2004: 3).

Yine Bauböck'ün gözlemlediği gibi (a.g.e: 4) üçüncü ülke yurttaşlarının yurttaşlıktan dışlandıkları toplumlarda, "göçmenler bir etnik alt sınıf" oluşturmaktadırlar ve bu "etnik alt sınıfın dışlanması toplumda istihdam, iskân, sağlık ve eğitim alanlarındaki standartlarının gerilemesini hızlandırmaktadır". Yurttaşlığın bu sorunları tek başına çözmesi beklenmese de, bu sorunlarla savaşta zaruri bir koşul olduğu fikri kabul görmektedir.

Sonuç olarak, her ne kadar üçüncü ülke yurttaşları, yerleşik statüleri sayesinde yurttaşlığın medeni ve sosyal haklarından faydalansalar da siyasi haklarının olmaması hem kendileri hem de yaşadıkları toplumlar için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenlerle yerleşiklik statüsü yurttaşlığa giden yolda geçici bir durak olarak düşünülmeli ve bu yerleşik bireylerin uzun vadede yurttaşlık kazanmaları gereklidir. Üye devletlerin çoğunun yurttaşlık rejiminin kan bağı esasına dayanması üçüncü ülke yurttaşlarının bu devletlerin yurttaşlıklarına geçmelerine engel olmaktadır (3). Bu nedenle Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın oluşturulması, üçüncü ülke yurttaşlarının haklarında iyileştirilme yapılması gerektiğini savunan akademisyenler ve göçmen temsilcileri tarafından çok olumlu karşılanmıştır. Ancak bir sonraki bölümde anlatılacağı gibi Avrupa Birliği Yurttaşlığı beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştır.

3. Avrupa Birliği Yurttaşlığı ve Üçüncü Ülke Yurttaşları

Avrupa Birliği Yurttaşlığı, 1991 yılında imzalanan Avrupa Birliği Anlaşması ile kurulmuştur. Bu anlaşmanın 8. maddesi birliğin yurttaşlığının oluşturulduğunu ve üye devletlerin yurttaşı olan her bireyin Topluluğun yurttaşı olacağını söylemektedir (Avrupa Birliği Anlaşması, 1993). Bu maddenin alt maddeleri olan 8a, 8b, 8c, 8d ve 8e maddeleri Avrupa Birliği Yurttaşlığını düzenlemektedir.

Avrupa Birliği Yurttaşlığı klasik yurttaşlıktan farklı özellikler taşımaktadır. Öncelikle Avrupa Birliği Yurttaşlığı herhangi bir milli aidiyete dayanmamaktadır. Bir diğer önemli farkı da yurttaşlarına herhangi bir sorumluluk getirmemesidir. Yukarıda da anlatıldığı gibi yurttaşlık devlet ve birey arasındaki, karşılıklı haklara ve sorumluluklara dayanan ilişkidir. Bu sorumluluklar kabaca siyasal yaşama katılım, çalışmak, vergi vermek ve gerektiğinde ülkenin savunmasında rol almak olarak tanımlanabilir. Avrupa Birliği Yurttaşlığı yurttaşlarına sorumluluklardan ziyade haklar getirmektedir ve serbest dolaşım prensibi çerçevesinde şekillendiği için getirdiği haklar ilk etapta işçilerin serbest dolaşımına odaklanmaktadır (d'Oliveria, 1993, s.81). Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın getirdiği haklar şu şekilde maddeleştirilebilir:

- Avrupa Birliği içinde serbest dolaşım ve yerleşme hakkı
- Yerel seçimlerde ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı
- Avrupa Birliği üyesi olmayan bir ülkede, kendi ülkesinin diplomatik temsilciliği olmadığı durumda, diğer Avrupa Birliği üyesi devletlerin temsilciliklerinde diplomatik korumadan yararlanma hakkı
- Birlikle ilgili konularda Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Uzlaştırıcısı'na dilekçe yazabilme hakkı
- Avrupa Birliği kurumlarına birliğin herhangi bir resmi dilinde dilekçe yazabilme ve aynı dilde yanıt alabilme hakkı
- Avrupa Parlamentosu, Komisyonu ve Bakanlar Konseyi belgelerine erişebilme hakkı
- Ulusal kimliği nedeniyle Topluluk hukukunda herhangi bir ayrımcılığa uğramama hakkı (Avrupa Birliği Anlaşması, 1993).

Avrupa Birliği Yurttaşlığının oluşturulmasının en önemli nedeninin, topluluk belgelerinde "Avrupa halklarına daha yakın bir Birlik yaratmak" olduğu açıklanmaktadır (Avrupa Bakanlar Konseyi, 1992: 3). Birçok akademisyene göre de bu oluşumun sebebi, Avrupa bütünleşmesinin bireylerin ekonomik ve sosyal haklarına müdahale etmeye başlamasıdır (Kostakopolou, 1998; Geddes, 1995). Bu görüşün savunucularına göre Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın oluşturulması hem bireylerin haklarının korunması hem de Avrupa bazında bir sivil toplum oluşturulabilmesi için gerekliydi. Bunlara ilaveten tartışılan bir diğer neden de Avrupa Birliği'nin gittikçe artan yetkilerinin meşruiyet kazanması gereğidir. Bu anlamda, Avrupa Birliği, yurttaşlığı ile sıradan yurttaşlara ulaşmak suretiyle onların gözünde meşruiyetini pekiştirmeyi hedeflemektedir (Atıkcın, 2006). Öte

yandan bugün birçok akademisyen, Birlik yurttaşlığının yeni bir hak getirmediğine ve topluluk müktesebatında hali hazırda var olan hakları yeni bir başlık altında derlediğine dikkat çekmektedir (d'Oliveira, 1993). Closa ve Welsh'e göre zaten var olan bu hakların derlenmesinin nedeni gelecekte yeni hakların eklenebilmesi imkânını yaratarak, yurttaşlığa siyasi bir karakter kazandırmanın yolunu açmaktır (alıntı Shore, 2000).

Avrupa Birliği Anlaşması'nın 8. maddesi "üye devletlerden herhangi birinin yurttaşı olan bireyin Birliğin yurttaşı olacağını" söyleyerek, net bir şekilde sadece üye devletlerin yurttaşlarının Avrupa Birliği yurttaşı olacağını ifade etmektedir (Avrupa Birliği Anlaşması, 1993: 8). Bu anlamda, üçüncü ülke yurttaşları Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın dışında bırakılmışlardır. Ancak Avrupa Birliği Yurttaşlığı üçüncü ülke yurttaşlarını etkilemektedir. Ne yazık ki bu etkinin olumlu olduğunu söylemek mümkün değildir. Avrupa Birliği Yurttaşlığı, üçüncü ülke yurttaşları için hukuki ve sosyal dışlama mekanizmaları olarak işlemektedir.

3.1. Avrupa Birliği Yurttaşlığı: Bir Hukuki Dışlama Mekanizması

Avrupa bütünleşmesinin göçmenlerle ve etnik gruplarla ilişkiler alanlarında üye devletlerin ulusal bağımsızlığını kısıtlayan bir gelişme olduğu düşünülmektedir. İnsan haklarına Avrupa siyasalarında önemli değer atfedilmesi, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı kararları ve gelişmekte olan Avrupa Birliği Yurttaşlığı, birçok akademisyen tarafından bahsedilen alanlarda üye devletlerin güçlerini zayıflatan ve göçmenlerin temel haklarını garanti altına alan etmenler olarak değerlendirilmektedir (d'Oliveria, 1993; Lahav, 2004). Ancak Avrupa Birliği Yurttaşlığı üçüncü ülke yurttaşlarına karşı kayıtsız kaldığı için eleştirilmektedir. Avrupa Birliği Anlaşması (1993) Avrupa Birliği Yurttaşı'nı 'üye devletin yurttaşı olan birey' olarak tanımlarken, Avrupa Birliği yurttaşlığının kazanımını üye devletlerin birbirinden farklı yurttaşlık kazanımı kanunları üzerine dayandırmıştır (Bauböck, 1997). Üye devlet yurttaşlıklarının Avrupa Birliği Yurttaşlığının belirteci olması, sayıları 17 milyondan fazla olan üçüncü ülke yurttaşlarını Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın faydalarından mahrum bırakmaktadır (Atikcan, 2006).

Yukarıda anlatıldığı gibi, üçüncü ülke yurttaşları, Avrupa Parlamentosu'na dilekçe yazmak ve Avrupa Ombudsman'ına şikâyette bulunmanın dışında, yurttaşlığın getirdiği haklardan faydalanamamaktadırlar (Bhabha, 1999). Bilindiği gibi işçilerin serbest dolaşımı Avrupa Birliği'nin en çok vurgulanan sloganıdır ve serbest dolaşım hakkı yurttaşlığının getirdiği en önemli haktır. Ancak son yıllarda üçüncü ülke yurttaşları yaşadıkları üye devletten başka bir devlete gitmek istediklerinde vize almak zorundaydılar. Her ne kadar son düzenlemelerle bu durum bir parça düzeltiliyse de, yapılan bu düzenlemeler yine de kısıtlıdır. Bu düzenlemeler sonucu bugün, üçüncü ülke yurttaşları geçerli bir vize olmaksızın, Schengen Alanı'nda üç aya kadar seyahat edebilmektedirler (Avrupa Komisyonu, 2003). Ancak üç aydan sonra Schengen Alanı'nda kalmaya devam etmek için ikametlerinin olduğu üye devlete geri dönmek ve tekrar çıkış yapmak zorundadırlar. Bunun yanı sıra üçüncü ülke yurttaşları ikamet ettikleri üye

AVRUPA BİRLİĞİ YURTTAŞLIĞI'NIN ÜÇÜNCÜ ÜLKE YURTTAŞLARINA YAKLAŞIMI

devletten başka bir devlette iş başvurusu yapamamakta, eğitim olanaklarından faydalanamamakta ve iş kuramamaktadırlar (Fernandez, 2003: 169).

Anlatılanların ışığında, Avrupa Birliği Yurttaşlığının, bugünkü haliyle üçüncü ülke yurttaşlarının haklarında iyileştirme yapabilecek bir alt yapıdan yoksun olduğu söylenebilir. Üye devlet yurttaşlığının sadece bir uzantısı olmaktan ileri gidememesi bu durumun en önemli sebebidir. Dahası, üye devlet yurttaşlığının sadece bir uzantısı olarak kalması, üçüncü ülke yurttaşlarının statülerinde gerilemeye sebep olmuştur (Rostek & Davies, 2006). Faist'e (1995) göre, Avrupa Birliği Yurttaşlığı oluşturulmadan önce durumları yaşadıkları devletlerin yurttaşlarına yakın olan üçüncü ülke yurttaşları, Birlik Yurttaşlığı ile birlikte kendilerini ikinci sınıf bir pozisyonda bulmaktadırlar. Bauböck'e (1997) göre ise zaten ikinci sınıf pozisyonunda olan üçüncü ülke yurttaşları, Birliğin yurttaşlığı ile ikinci sınıf diğer üye devletlerden gelen göçmenleri kapsadığı için, üçüncü sınıf pozisyona düşmüşlerdir. Böylece Avrupa Birliği Yurttaşlığı; Avrupalı göçmenler ve Avrupalı olmayan göçmenler olarak; göçmenler arasında yeni bir kategorinin oluşmasına sebep olmuş ve üçüncü ülke yurttaşlarına karşı yeni ayrımcılıkların zeminini hazırlamıştır.

Bhabha (1999: 16) üçüncü ülke yurttaşlarının hukuken dışlanmasına dikkat çekerken "üye devletlerin, Avrupa Birliği yurttaşlığına girişi kendi yurttaşlıklarına bağlayarak yurttaşlık üzerindeki geleneksel yetkilerini koruduğunu" söylemektedir. Üye devletlerin yurttaşlık kanunları, eşsiz uluslaşma süreçleri yüzünden farklılık göstermektedir. Farklı yurttaşlık kanunları, üye devletlerin yurttaşlık verirken, farklı etmenleri; bireyin doğum yeri, ataları, konuştuğu dil veya kültürel özellikleri gibi sorgulayabileceği anlamına gelmektedir (a. g. e.). Üçüncü ülke yurttaşları için olumsuz sonuçları olan bu durum Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın eleştirildiği bir başka yönüdür. Bauböck (1997: 11) bu durumu açıklamaya çalışırken "27 farklı yurttaşlık kazanım prosedürünün nasıl olup da tek ve ortak bir yurttaşlık statüsü verebileceğini" sorgulamaktadır. Bu sorunun cevabı Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın sınırlarını göstermektedir çünkü farklı yurttaşlık kanunları Avrupa Birliği Yurttaşlığı'na girişte anormallikler yaratmaktadır. Bu anormallikler bazı örneklerle açıklanabilir.

Örneğin 1990'ların başında İtalya, Güney Amerika'da yaşayan İtalyan kökenli bireylere, İtalya'da belli bir süre yaşamaları dahi gerekmeden, yurttaşlık vermeye başlamıştır. Bu şekilde kökleri İtalya'da olan birçok Arjantinli ve Brezilyalı İtalyan yurttaşlığına geçmiştir. Tahmin edilebileceği gibi bu bireyler İtalyan pasaportlarının yanı sıra İspanya'ya, İngiltere'ye ve hatta Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmelerine imkân tanıyacak Avrupa Birliği pasaportu ile de ilgilenmekteydiler. İtalya nesebe bakarak yurttaşlığına sınırsız giriş sağlayan tek Avrupa Birliği üyesi devlet değildir. Eski üyelerden yedisi ve yeni üyelerin tamamı dışarıya gönderdikleri göçmenleriyle bağlantılarını sürdürebilmek için, yurttaşlıklarını bir nesilden diğerine geçecek şekilde düzenlemişlerdir (Bauböck, 2006).

Sık karşılaşılan bir diğer örnek de, 1960larda biri Almanya'ya diğeri İsveç'e göç eden iki Türk kardeşin hikâyesidir. Kardeşlerden büyük olan, göç ettikten sonra bütün hayatını Almanya'da geçirmesine rağmen, Alman toplumunda hiçbir siyasi hakka sahip olamazken, göç ettikten sonraki beş sene yasalara uygun bir şekilde İsveç'te ikamet eden küçük kardeş, bu beş senenin sonunda İsveç yurttaşlığına geçebilmiş ve İsveç toplumunun tam üyesi olmuştur. Dahası küçük kardeş ve çocukları İsveç yurttaşlıkları sayesinde Avrupa Birliği yurttaşları da olmuşlardır. Bu resimdeki anormallik şudur: Küçük kardeşin çocukları, Almanya'ya kuzenlerini ziyarete gittiklerinde Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ve kayıt yaptırarak Almanya'daki yerel seçimlerde oy kullanabilirken, bütün hayatlarını Almanya'da geçirmiş ve muhtemelen Almancadan başka bir dil konuşamayan kuzenleri yaşadıkları ülkede yerel seçimlerde oy kullanamamaktadırlar (Fernandez, 2003).

Yine üyeleri farklı üye devletlere göç eden bir Türk ailesinde, Belçika'ya yerleşen ve üç senelik yasal ikametinin ardından yurttaşlığa geçen kardeş, artık Avrupa Birliği yurttaşı da olduğu için, Avusturya'ya ablasının yanına taşındığında Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ve yerel seçimlerde oy kullanabilmektedir. Öte yandan ablasının Avusturya'da bu hakkı kazanabilmesi için en az on yıl beklemesi gerekmektedir (Bauböck, 2006). Tabiiyetinden başka bir Avrupa Birliği üyesi ülkeye yeni taşınan bir Avrupa Birliği yurttaşına yerel seçimlerde oy kullanma hakkı verilirken, taşınılan ülkede doğmuş üçüncü ülke yurttaşının kendi şehrinin siyasal sürecine katılımdan dışlanması gerçekten de anlaşılması zor bir durumdur.

Üçüncü ülke yurttaşları için bir diğer problem de serbest dolaşım prensibi ve üye devletlerin yurttaşlık kanunları arasındaki çelişkidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi üçüncü ülke yurttaşları Avrupa Birliği içinde üç aydan fazla serbest dolaşım hakkına sahip değildirler. Ancak Avrupa Birliği yurttaşları gibi zaman sınırlaması olmaksızın serbest dolaşım hakkına sahip olsalardı ve bu haklarını kullansalardı, üye devletlerin çoğu yurttaşlığa geçişte üçüncü ülke yurttaşlarının aralıksız olarak ülkede ikamet edip etmediklerine bakacağı için gelecekte Avrupa Birliği yurttaşı olma ihtimalleri ortadan kalkacaktı.

Sonuç olarak, üçüncü ülke yurttaşlarını hukuken dışladığı için, Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın bu bireylere muamelede hâlihazırda var olan anormallikleri arttırdığı ve hatta sağlamlaştırdığı söylenebilir.

3.2. Avrupa Birliği Yurttaşlığı: Bir Sosyal Dışlama Mekanizması

Bu çalışmanın ilk bölümlerinde ifade edildiği gibi, yurttaşlık bir üyeliktir. Bir siyasal topluluğun yurttaşlığına sahip olan birey, o topluluğun tam üyesidir. Bu anlamda, her yurttaşlık rejimi, üyelerini ve dolayısıyla üye olmayanları tanımladığı için doğası gereği dışlayıcıdır. Yine yukarıda anlatıldığı gibi, Avrupa Birliği Yurttaşlığı da sadece üye devletlerin yurttaşlarını kapsadığı için, üçüncü ülke yurttaşlarını dışlamaktadır.

Avrupa Birliği Yurttaşlığı üye devletlerin yurttaşlıklarını referans noktası olarak aldığı için hayal kırıklığı yaratmış ve böylece “Avrupa’ya aidiyet için kapsayıcı bir zemin sunma” fırsatı kaçırılmıştır (Bhabha, 1999: 15; Schnapper, 1997). Daha da kötüsü, Avrupa Birliği Yurttaşlığı, Avrupa Birliği üye devletlerinde yaşayan bireyleri kapsamak için tutarlı bir kriterler bütünü sunacağı yerde, bu bireylerin bir kısmını dışlamak için ortak bir zemin yaratmıştır (O’Keefe; Bhabha, 1999). Yine Kostakopolou’ya (2002: 445) göre, Avrupa Birliği, “ötekine’ saygı duyacak ve bütün sakinlerini post-ulusal demokrasi projesinin başarısında yer almaya davet edecek kapsayıcı bir demokratik siyasal örgütlenme” fırsatını kaçırmıştır.

Öte yandan Avrupa Birliği Yurttaşlığı’nın üçüncü ülke yurttaşlarını dışlaması, Avrupa rejimi için önemli sonuçlar doğurmaktadır (Atıkcın, 2006: 3). Bunun sebebi, yurttaşlığın, Avrupa siyasal toplumunun kimliğini anlamakta en önemli veriyi sunmasıdır. Birlik Yurttaşlığı “önceliği milliyete ve etnik nesebe veren; ve dolayısıyla bugünkü Avrupa’nın küreselleşmiş yeni nüfusunu tanımaktan uzak” olan bir Avrupa kimliği ortaya koymaktadır (Bhabha, 1999: 18).

Fernandez’in (2003: 172) gözlemlediği gibi hukuki dışlamadan farklı olarak “sosyal dışlama belli bir grup insanın uyşamayacağı kimliklerin dolaylı ve örtülü olarak yüceltilmesiyle” gerçekleşir. Avrupa Birliği Yurttaşlığı incelendiğinde, söylemin yurttaşlığı ve kimliği etnik ve kültürel öğelere dayandığı anlaşılmaktadır (Hansen, 2000). Bu anlamda, Avrupa gelenekleri ve kültürel miras en önemli öğeler olarak ortaya konmaktadır (Fernandez, 2003). Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu belgelerinde, Avrupa Birliği Yurttaşlığı’ndan bahsedilirken ortak kültür, gelenekler, tarih ve medeniyet vurgulanan önemli kavramlardır (Bhabha, 1999). Avrupa Komisyonu eski başkanlarından Jacques Santer’e göre “Avrupa ortak kültürel mirasının kaynakları Batı zihni ve Yunan, Latin ve Musevi-Hıristiyan miraslarıdır” (alıntı Hansen, 2000: 153). Benzer bir şekilde Avrupa Parlamentosu, raporlarından birinde bugünkü Avrupa kültürünün, klasik kültür ve Hıristiyanlığın devamı olduğunu yazmıştır (a.g.e). Yine Avrupa Komisyonu eski başkanlarından Romano Prodi, Avrupa Parlamentosu’na yaptığı bir konuşmasında “Avrupa bütünleşmesinin ortak bilincini Hıristiyanlığın oluşturduğunu” söylemiştir (Prodi, 1999). “Rönesans, Aydınlanma, modern bilim, Endüstri Devrimi ve Avrupa düşünce akımlarının 19. yüzyıl boyunca dünyaya yayılması”, Avrupa Birliği Yurttaşlığı’nın oluşturulmasında vurgulanan diğer önemli kültürel ve tarihi gelişmelerdir (Fernandez, 2003: 172).

Burada Avrupa kimliğinin ve Avrupa Birliği Yurttaşlığı’nın söylemlerinin üçüncü ülke yurttaşlarını dışlamayı hedeflemediği, ancak tanımlanmış biçimleri nedeniyle üçüncü ülke yurttaşlarının kendilerini Avrupa kurumlarıyla özdeşleştirmelerine engel olduğunu söylemek yerinde bir ifade olacaktır. Gerçekten de Avrupa Birliği Yurttaşlığı’nın söylemi Hıristiyanlığa ve diğer etnik ve kültürel öğelere dayandırılınca, karşımıza oldukça dışlayıcı bir yurttaşlık modeli çıkmaktadır. Bu koşullar altında “beyaz ve Hıristiyan olmayan bir birinci nesil göçmenin kendisini, kimliğini soy ve Hıristiyanlıkla tanımlayan bir Birlikle özdeşleştirmesi” neredeyse olanaksızdır (a.g.e.). Bu bilgilerin ışığında, Avrupa Birliği Yurttaşlığı’nın üçüncü

ülke yurttaşlarına karşı hukuki dışlayıcılığının yanı sıra, bir sosyal dışlama mekanizması olarak da işlediği açıktır.

4. SONUÇ

Üçüncü ülke yurttaşları Avrupa toplumlarında artık görünmez değillerdir. Avrupa'ya yerleşmişlerdir ve Avrupa'yı evleri olarak görmektedirler. Avrupa Birliği üye devletlerinin yerleşik bireyleri olarak, hem ulusal hem de Avrupa düzlemlerinde oluşturulan siyasalardan doğrudan etkilenmektedirler. Ancak yurttaş değil sadece yerleşik oldukları için, siyasal faaliyetlere ve siyasaların yapım sürecine katılamamaktadırlar. Üçüncü ülke yurttaşları sadece ulusal düzeyde değil Avrupa düzeyinde de siyasal yaşamdan dışlanmaktadır. Avrupa Birliği Yurttaşlığı onlara karşı kayıtsızdır ve onlarla ilgili hiçbir hukuki düzenleme getirmemektedir.

Bugün üçüncü ülke yurttaşlarının Avrupa'daki durumlarını araştıran akademisyenlerin neredeyse tamamı, bu bireylerin içinde yaşadıkları siyasi topluluklara katılmaları gerektiğini düşünmektedirler. Bu uzmanlara göre, üçüncü ülke yurttaşlarının bu topluluklara katılımının tek yolu olarak bu toplulukların yurttaşları olmalarıdır. Ancak Avrupa devletlerinin yurttaşlık rejimlerinin kan bağı esasına dayanması, bu yolun önünü tıkamaktadır. Bu nedenle, Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın oluşturulması fikri, üçüncü ülke yurttaşlarının haklarında iyileştirilme yapılması gerektiğini düşünen bireyler tarafından çok olumlu karşılanmıştır. Bu bireylerin beklentileri, üçüncü ülke yurttaşlarının Avrupa Birliği Yurttaşlığı tarafından kapsanması yoluyla üçüncü ülke yurttaşlarının yetersiz de olsa, Avrupa düzeyinde bazı siyasi haklara kavuşmasıydı. Ancak Avrupa Birliği Yurttaşlığı, bu bireylere karşı kayıtsız kalmış, bu beklentileri karşılayamamıştır. Beklentileri karşılamak şöyle dursun, Avrupa Birliği Yurttaşlığı, üçüncü ülke yurttaşlarına karşı bir hukuki ve sosyal dışlama mekanizması olarak işlediği için durumlarında gerilemeye yol açmıştır. Üye devletler Avrupa Birliği Yurttaşlığı'nın kazanımının yolunu, kendi yurttaşlıklarından ayırmadıkça, bu yurttaşlığın üçüncü ülke yurttaşları için olumlu sonuçlar doğurması imkânsız gibi görünmektedir. Ne yazık ki üye devletlerin böyle bir niyetleri olduğunu söylemek mümkün değildir.

Sonuç olarak bugünkü haliyle Avrupa Birliği Yurttaşlığı üçüncü ülke yurttaşlarının durumlarında ve haklarında bir iyileşme sağlayamamaktadır. Görünen odur ki, üçüncü ülke yurttaşları için geriye kalan tek seçenek üye devletlerin yurttaşlıklarıdır. Başka bir çalışmada tartışılması uygun olmakla birlikte, ancak ve ancak bu yurttaşlık rejimlerinin liberalleşmesi üçüncü ülke yurttaşlarının, yurttaşlığa geçişini kolaylaştıracak ve arandığı çözüm sağlayacak gibi görünmektedir.

SON NOTLAR

(1) Marshall yurttaşlık haklarını üç farklı kategoride inceler: medeni haklar, sosyal haklar ve siyasi haklar. Medeni haklar, temel kişisel hakları yani ifade özgürlüğünü, düşünce ve inanç özgürlüğünü, mülkiyet edinme ve hukukun

önünde eşit olma hakkını içerirken (Bauböck, 2004), siyasi haklar seçme ve seçilme özgürlüğünü ve bir kamu kurumunda çalışma hakkını vermektedir. Son olarak Marshall'ın bireyin medeni bir hayat sürdürebilmesine olanak verecek minimum sosyal standartları sağlamasına imkân veren haklar olan tanımladığı sosyal haklar, refah devleti çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Devlet okullarında eğitim hakkı, sağlık yardımları, sosyal sigorta ve işsizlik parası, sosyal haklar arasında sayılabilir (Soysal, 1994). Bu üç kategoride incelenen yurttaşlık hakları birbirini tamamlamaktadır ve bir yurttaşın topluluğa tam üye olabilmesi için bu hakların hepsine sahip olması gerekmektedir. Örneğin, medeni haklar yurttaşların sivil topluma serbest katılımları için gerekliyken, aynı yurttaşlar siyasi hakları olmadan topluluğun siyasal yaşamına katılamamaktadırlar.

(2) İrlanda, İsveç, Danimarka, Hollanda ve Finlandiya'da yaşayan üçüncü ülke yurttaşları yerel seçimlerde oy kullanabilmektedirler (Bauböck, 2004). İngiltere, İspanya ve Portekiz'de ise sadece eski kolonilerden gelen üçüncü ülke yurttaşlarının yerel seçimlerde oy kullanma hakları vardır. Avusturya'da yurttaş olmayanların yerel seçimlerde oy kullanması söz konusu değilken, Viyana Şehir Parlamentosu 2002'de aldığı bir kararla Viyana'da beş yıldır yaşamakta olan üçüncü ülke yurttaşlarına yerel seçim hakkı tanımıştır (Jenny, Zucha ve Hofinger, 2004). İtalyan ve Fransız Hükümetleri de 1998 ve 2002'de üçüncü ülke yurttaşlarının yerel seçimlerde oy kullanabilmeleri için siyasi haklarında iyileştirme yapmak istemiş ancak karşılaştıkları muhalefet sonucunda başarısız olmuşlardır (Bauböck, 2004).

(3) Siyaset Bilimi teorisyenlerine göre modern yurttaşlık iki temel esasa; 'doğum yeri' ve 'kan bağı' esaslarına dayanır (Altun, 2006). Yurttaşlık yazınında *jus soli* kelimesi ile ifade edilen 'doğum yeri' esası, Latince "toprağın hakkı" (Merriam-Webster, 1996) anlamına gelmektedir. *Jus soli* orta çağda "insan veya mahsul, topraktan gelen bütün ürünlerin Lord'a ait olduğunu" ifade eden bir feodal prensipte (Joppke & Morawska, 2003: 18). Günümüzde anlamında oldukça değişiklik olmasına rağmen bu esasa dayanan yurttaşlık rejimleri yurttaşlığı adeta bir toprak hakkı olarak görmektedir. Bu yurttaşlık rejimlerinin "medeni ve toprağa bağlı" rejimler oldukları ifade edilmektedir (Joppke, 2000: 151). Bu çerçevede yurttaşlık rejiminin toprağa bağlılığı, bireyin doğduğu ülkenin yurttaşlığını otomatik olarak elde etmesi anlamına gelmektedir (Entzinger, 2000).

Kan bağı esası ise yurttaşlık yazınında Latince "kanın kanunu" anlamına gelen *jus sanguinis* kelimesi ile ifade edilir (Merriam-Webster, 1996). Yurttaşlık prensibi olarak *jus sanguinis* yurttaşlığın bireye yurttaş ebeveyninden geçtiğini anlatmaktadır. Bu anlamda, Koopmans ve Statham'a (2000a:19) göre bu esasa dayanan yurttaşlık rejimlerinin yürürlükte olduğu devletlerde bir bireyin yurttaş olabilmesi için "ulusla etnik ve kültürel bağının olması" gereklidir. Eğer birey o ulusa ait değilse, bu rejimin yürürlükte olduğu devlette doğmuş ve bütün hayatını orada geçirmiş olsa bile yurttaş olması mümkün değildir. Bu nedenlerle kan bağı esasına dayanan yurttaşlık rejimlerinin, ulusla etnik ve kültürel bağı

sağlayamayan üçüncü ülke yurttaşları için oldukça kısıtlayıcı olduğu ifade edilmektedir.

KAYNAKÇA

Altun, B. (2006). *Avrupa Birliği Yurttaşlığı ve Avrupa Kimliği Tartışmaları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'na verilen basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Atikcan, Ece Ozlem (2006). *Citizenship or Denizenship: The Treatment of Third Country Nationals in the European Union*, Sussex European Institute, Woking Paper No.85

Bauböck, Rainer (1997). 'Citizenship and National Identities in the European Union' *Jean Monnet Working Papers*, [Electronic Version]. Retrieved on January 15, 2007 from <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/97/97-04-.html>

----- (2004). Citizenship and Political Integration. Paper prepared for the 2nd Stockholm Workshop on Global Migration Regimes, held in June 11-12, 2004.

----- (2006). 'Who are the Citizens of Europe?' [Electronic Version] Retrieved on April 30, 2006 from <http://www.eurozine.com/articles/2006-12-23-baubock-en.html>

Bhabha, Jacqueline (1999). 'Belonging in Europe: citizenship and post-national rights' in *International Science Journal*, Vol.51, No.159, pp.11-23, Oxford: Blackwell Publishing

Deloye, Yves (2000). 'Exploring the Concept of European Citizenship: A Socio-Historical Approach' in Spiering M. and Leersen J. (eds.) *Yearbook of European Studies*, Amsterdam/Atlanta: Rodopi Press.

D'Oliveria, Hans Ulrich Jessurun (1993). European Citizenship: Its Meaning, Its Potential, in Joerg Monar, Werner Ungerer and Wolfgang Wessels (eds.), *The Maastricht Treaty on European Union*, Brussels: European Interuniversity Press.

Entzinger, Han (2000). The Dynamics of Integration Policies: A Multidimensional Model. In Ruud Koopmans and Paul Statham (eds.). *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics*. (97-117) New York: Oxford University Press.

Feldblum, Mariam (1998). Reconfiguring Citizenship in Western Europe. In Christian Joppke (ed.) *Challenge to the Nation-State*. (319-349). New York: Oxford University Press.

Fernandez, Christian (2003). 'The Stranger Within: Union Citizenship and Third Country Nationals', in Bo Peterson and Erik Clark (eds.) *Identity Dynamics and the Construction of Boundaries*, (161-179), Lund: Nordic Academic Press.

Follesdal, Andreas (1998). 'Third Country Nationals as Euro-Citizens: The Case Defended', *Arena Working Papers*, No.9.

Geddes, Andrew (1995). 'Immigrant and Ethnic Minorities and the EU's Democratic Deficit' in *Journal of Common Market Studies*, Vol. 33, No.2, pp. 197-217.

Giesen, Bernhard & Eder, Klaus (2003). 'Introduction: European Citizenship' in Klaus Eder and Bernhard Giesen (eds.) *European Citizenship: National Legacies and Transnational Projects*, pp. 1-17. New York: Oxford University Press

Guiraudon, Virginie (1998). 'Citizenship Rights for Non-Citizens: France, Germany and the Netherlands', in Christian Joppke (ed.), *Challenge to the Nation-State*. (272-318). New York: Oxford University Press.

Hansen, Peo (2000). 'European Citizenship' or Where Neoliberalism meets Ethnoculturalism: Analyzing the European Union's Citizenship Discourse' in *European Societies*, Vol.2 , No. 2, pp. 139-165.

Hansen, Randall (1998). 'A European Citizenship or a Europe of citizens? Third Country Nationals in the EU' in *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 24, No. 4, pp. 751-769. Heywood, Andrew (1997). *Politics*. London: Macmillan Foundations.

Heywood, Andrew (1997). *Politics*, London: Palgrave Macmillan.

Jenny, Marcelo; Zucha, Vlasta and Hofinger, Christoph (2004) 'Voting Rights Support Successful Integration- a Vienna Case Study' in Equal Voices, Issue 12, *European Monitoring Center on Racism and Xenophobia (EUMC)*.

Joppke, Christian (2000). 'Mobilization of Culture and the Reform of Citizenship Law: Germany and the United States' in Ruud Koopmans and Paul Statham (eds.). *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics*. (145-161) New York: Oxford University Press.

------(2003). 'Citizenship between Re- and De-Ethnicization'. Working Paper No. 204 prepared for Russell Sage Foundation.

Joppke, Christian & Morawska, Ewa (2003). Integrating Immigrants in Liberal Nation-States: Policies and Practices in Christian Joppke and Ewa Morawska (eds.). *Towards Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation States*. (1-35). New York: Palgrave Macmillan.

Koopmans, Ruud & Statham, Paul (2000a). Migration and Ethnic Relations as a Field of Political Contention: An Opportunity Structure Approach. In Ruud Koopmans and Paul Statham (eds.). *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics*. (13-56) New York: Oxford University Press.

----- (2000b). Challenging the Liberal Nation-State? Postnationalism, Multiculturalism and the Collective Claims-making of Migrants and Ethnic Minorities in Britain and Germany. In Ruud Koopmans and Paul Statham (eds.). *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics*. (13-56) New York: Oxford University Press.

----- (2003). How National Citizenship Shapes Transnationalism: Migrant and Minority Claims-making in Germany, Great Britain and the Netherlands. Joppke and Ewa Morawska (eds.). *Towards Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation States*. (195-239). New York: Palgrave Macmillan

Kostakopoulou, Theodora (1998). European Citizenship as a Model of Citizenship Beyond the Nation State; Possibilities and Limits, in Albert Weale and Micheal Nentwich (eds.). *Political Theory and the European Union, Legitimacy, Constitutional Choice and Citizenship*. London: Routledge, pp. 158-171

----- (2002). 'Long Term Resident Third-Country Nationals in the European Union: Normative Expectations and Institutional Openings' in *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol.28, No.3, pp. 443-462.

Lahav, Gallya (2004). *Immigration and Politics in the New Europe: Reinventing Borders*, London: Cambridge University Press.

Prodi, Romano (1999). Speech given by Mr. Romano Prodi, Strasbourg, May 4, 1999. Alıntı Tarihi 23 Nisan 2007 http://europa.eu.int/comm/commissioners/prodi/speeches/040599_en.html

Rostek, Karolina & Davies, Gareth (2006). 'The Impact of Union Citizenship on National Citizenship Policies' in *European Integration Online Papers*, Vol. 10.

Schnapper, Dominique (1997). 'The European Debate on Citizenship' in *Daedalus*, Summer 1997, Vol.126, pp. 199-221.

Shore, Cris (2000). *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*, London: Routledge.

Soysal, Yasemin (1994). *Limits of Citizenship; Migrants and Postnational Membership in Europe*. London: The University of Chicago Press.

Internet Kaynakları

Avrupa Birliği Anlaşması, (1993), <http://europa.eu.int/en/record/mt/title2.html>

Avrupa Toplulukları Bakanlar Konseyi, (1985). Council Resolution of 16 July 1985 on guidelines for a Community policy on migration. *EurLex*. Alıntı Tarihi 10 Mayıs 2007 [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31985Y0726\(04\):EN:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31985Y0726(04):EN:HTML)

Avrupa Toplulukları Komisyonu, (1997). *Second Report from the Commission on Citizenship of the Union*, COM (97) 230 final. Brussels: European Commission.

Avrupa Toplulukları Komisyonu (2003). 'Travel Rights for Non-EU Nationals Closely Defined'. Avrupa Birliği'nin resmi sitesi, Alıntı Tarihi 8 Mayıs 2007 http://ec.europa.eu/justice_home/fsj/freetravel/thirdcountry/fsj_freetravel_thirdcountry_en.htm

Merriam-Webster Dictionary of Law (1996). Merriem Webster Inc. Alıntı Tarihi 18 Nisan 2007 April 18, 2007 from <http://www.m-w.com>